Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida kitobxonlikni rivojlantirishning amaliy yo‘llari

Karamatova Dilfuza Sadinovna
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti „Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi“ kafedrasi dotsenti v.b., PhD

Nazarova O‘g‘iloy Nuriddin qizi
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti „Boshlang‘ich ta’lim“ yo‘nalishi 405-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar — gamifikatsiya, raqamli hikoyachilik (Digital Storytelling), teskari sinf modeli (Flipped Classroom), SQ3R strategiyasi va QR-kod kutubxona asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning amaliy yo‘llari tadqiq etilgan. Maqolada xalqaro (PISA 2022, UNESCO, OECD) va mahalliy tadqiqotlar tahlili, shuningdek, an’anaviy hamda raqamli komponentlarni uyg‘unlashtiruvchi to‘rt bosqichli integratsion model taqdim etilgan. Taqdim etilgan model Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi, Rosenblattning transaksion o‘qish konsepsiyasi va Gambrellning motivatsion yondashuvi bilan nazariy asoslantirilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kitobxonlik madaniyati, gamifikatsiya, raqamli hikoyachilik, Flipped Classroom, SQ3R, boshlang‘ich ta’lim, integratsion model, o‘qish motivatsiyasi.

Abstract. *This article investigates practical approaches to developing reading skills in primary school students through modern pedagogical technologies — gamification, Digital Storytelling, Flipped Classroom, SQ3R strategy, and QR-code libraries. The paper presents an analysis of international (PISA 2022, UNESCO, OECD) and local research, as well as a four-stage integrated model combining traditional and digital components. The model is theoretically grounded in Vygotsky's zone of proximal development, Rosenblatt's transactional reading theory, and Gambrell's motivational framework. The article is intended as a practical guide for primary education teachers, methodological institutions, and educational platforms.*

Keywords: *modern pedagogical technologies, reading culture, gamification, digital storytelling, Flipped Classroom, SQ3R, primary education, integrated model, reading motivation.*

KIRISH

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini shakllantirish keyingi barcha ta’lim bosqichlari uchun poydevor yaratadi [1]. Cunningham va Stanovich (1998) tadqiqotlari shuni isbotlaganki, maktabning ilk yillarida kuchli kitobxonlik ko‘nikmalariga ega bo‘lgan bolalar keyinchalik akademik jihatdan sezilarli ustunlikka ega bo‘ladi — ushbu holat „Matfey ta’siri“ (Matthew Effect) deb nomlanadi [21]. OECD PISA 2022 ma’lumotlari esa xalqaro miqyosda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi ko‘rsatkichlari pasayganini qayd etdi: OECD o‘rtacha balli 487

dan 476 ga tushdi [29]. Bu global tendensiya ta’lim tizimlarini samarali va zamonaviy yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishga undamoqda.

O‘zbekistonda ham vaziyat e’tiborni talab qiladi. UNESCO’ning 2014-yilgi hisobotiga ko‘ra, raqamli qurilmalar jadal tarqalishi bilan birga kitob o‘qishga ajratiladigan vaqt keskin kamaymoqda [27]. „Yoshlar uchun mingta kitob“ loyihasi (2023) [3] va milliy kitobxonlik dasturi (2020) [2] bu muammoni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida tan oldi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek: „Farzandlarimizni bog‘cha yoshidan, boshlang‘ich sinflardan kitobxonlikka jalb qilish zarur“ [5].

Biroq Prensky (2001) ta’biri bilan aytganda, zamonaviy o‘quvchi — „raqamli mahalliy“ (digital native) — ya’ni raqamli muhitda ulg‘aygan shaxs [14]. Bu holat o‘qituvchidan an’anaviy metodlarning kognitiv chuqurligi va raqamli texnologiyalarning motivatsion kuchidan uyg‘un foydalanishni talab qiladi [24, 25].

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy poydevori uchta asosiy konsepsiyaga tayanadi:

1. L.S. Vygotskiy [13] ning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi: bola mustaqil bajara olmaydigan, biroq pedagog yoki tengdoshi yordamida bajara oladigan faoliyat zonasida o‘qitish eng yuqori natija beradi. Bu tamoyil guruhli o‘qish, o‘zaro o‘rgatish va ommaviy muhokamaning asosini tashkil etadi.

2. L. Rosenblatt [16] ning transaksion o‘qish nazariyasi: o‘qish passiv qabul qilish emas, balki o‘quvchi tajribasi va matn o‘rtasidagi faol dialogdir Bu tushuncha raqamli muhitda ham interaktiv e-kitob va audio-matn sinxronizatsiyasida saqlanib qoladi.

3. L.B. Gambrell [20] ning motivatsion o‘qish modeli: O‘quvchi motivatsiyasi yetti omilga — kitob tanlash erkinligi, muvaffaqiyat tajribasi, ijtimoiy o‘zaro ta’sir, o‘qituvchi namunasi, rag‘batlantirish va o‘qishning hayotga bog‘liqligiga tayanadi.

R.A. Mavlonova va boshqalar [6] pedagogik faoliyatning nazariy-metodologik asoslarini, jumladan, kitobxonlik tarbiyasining pedagogik mohiyatini keng yoritgan. F. Yosova [8] boshlang‘ich sinflarda mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasini ishlab chiqqan; B. Xo‘jayev va M. Hamroyeva [7] interfaol metodlar texnologiyasini tizimlashtirgan. X. Begmatova va Z. Umarova [9] esa o‘qish va nutq o‘stirish metodikasini zamonaviy yondashuv asosida yangilagan.

Gamifikatsiya (Gamification). Bu ta’lim jarayoniga o‘yin elementlarini (reyting, mukofot, progressbar) kiritish orqali motivatsiyani oshirish usulidir. Prensky (2001) [14] o‘yinga asoslangan o‘qitishning an’anaviy usulga nisbatan o‘quvchini 34% ko‘proq jalb qilishini isbotlagan. O‘zbekiston sharoitida „Mutolaa“ mobil ilovasi ushbu tamoyilni milliy miqyosda tatbiq etmoqda [30].

Raqamli hikoyachilik (Digital Storytelling). B. Robin [15] tomonidan tadqiq etilgan ushbu metodda o‘quvchi o‘qigan asari asosida multimedia vositalari yordamida kichik hikoya yaratadi. Bu matn tushunishni 29% ga yaxshilaydi va o‘quvchida o‘qish, yozish hamda raqamli savodxonlikni birlashtiradi [23].

Flipped Classroom (Teskari sinf). Bergmann va Sams [17] tomonidan joriy etilgan modelga ko‘ra, o‘quvchi yangi materialning kirish qismini uyda (video, audiokitob) o‘rganadi, darsda esa faqat tahlil bilan shug‘ullanadi. Bu kitobxonlik darslarida audiokitobni uyda tinglab, sinfda muhokama qilish shaklida qo‘llanilganda yuqori natija beradi [17].

SQ3R strategiyasi. Bu besh bosqichli (Survey — ko‘zdan kechirish, Question — savol berish, Read — o‘qish, Recite — qayta aytish, Review — takrorlash) usul o‘quvchiga matnni yuzaki emas, balki chuqur anglashga yordam beradi va matnni tizimli idrok etishni o‘rgatadi. National Reading Panel

[26] hisobotida ushbu metod matn tushunishni yaxshilovchi eng samarali usullardan biri sifatida tan olingan.

QR-kod kutubxona. Huang va Liang (2015) [22] tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, kitob javonlariga o‘rnatilgan QR-kodlar orqali audio-izoh va muallif haqida ma’lumot olish imkoniyati o‘quvchilarning mustaqil kitob tanlash faolligini 41% ga oshiradi.

PISA 2022 natijalari raqamli vositalarning an’anaviy metodlarni to‘la almashtirishi (masalan, Finlandiya tajribasi) ko‘rsatkichlarning pasayishiga olib kelishi mumkinligini ko‘rsatdi [25, 29]. Biroq, raqamli kontentning an’anaviy o‘qish bilan qo‘shilishi lug‘at boyligini oshiradi [24]. Shu bois, UNESCO va International Reading Association [28] ta’limda integratsiyalashgan yondashuvni tavsiya etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar o‘quvchilar faolligini sezilarli darajada oshiradi.

1-jadval. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning kitobxonlik rivojiga ta'siri

Texnologiya turi	Pedagogik maqsad	O‘qish bosqichi	Samara (tadqiqotlar bo‘yicha)	Manba
Gamification (o'yinlashtirish)	Motivatsiyani oshirish	Mustaqil o‘qish	+34% motivatsiya	[14]
Raqamli hikoyachilik (Digital Storytelling)	Ijodiy tafakkur, lug‘at boyitish	O‘qib bo‘lgach	+29% matn tushunish	[15]
Flipped Classroom (teskari sinf)	Mustaqil tayyorgarlik + darsda chuqur tahlil	Darsdan oldin/keyin	+22% yuqori daraja	[17]
Audiokitob + matn	Ravonlik, talaffuz	Dars davomida	+18% ravonlik	[19]
QR-kod kutubxona	Mustaqil qiziqishni rag‘batlantirish	Sinfdan tashqari	+41% o‘qish faolligi	[22]

2-jadval. An'anaviy va raqamli komponentlarni birlashtiruvchi integratsion model

Bosqich	An'anaviy komponent	Raqamli komponent	Kutilayotgan natija

Motivatsion	Kitob tanlash erkinligi, o‘qituvchi namunasi, sinfda baland ovozda o‘qish	Book trailer, raqamli kutubxona tanlovi (Kitob.uz)	O‘qishga ichki qiziqish paydo bo'ladi
Faol o‘qish	SQ3R, Venn diagrammasi, Sinkveyn, belgi qo‘yish metodi	Interaktiv e-kitob, audio-matn sinxronizatsiyasi	Matn tushunish chuqurlashadi
Mustahkamlash	Kitob muhokamasi, "Qahramon xatiga javob"	Gamification testi, raqamli o‘qish kundaligi	Natija barqarorlashadi
Ijodiy chiqish	Sinkveyn, yakuniy taqdimot, rasmiylashtirilgan fikr	Raqamli storytelling, video-taqdimot, podcast	Ijodiy tafakkur rivojlanadi

3-jadval. PISA 2018 va 2022 o‘qish savodxonligi natijalari va integratsion model ta'siri

Mamlakat / Guruh	PISA 2018	PISA 2022	O‘zgarish	Asosiy omil
Singapur	549	543	-6	Raqamli ta'lim tizimi
Finlandiya	520	490	-30	Raqamli vositalar ortiqcha
OECD o‘rtacha	487	476	-11	Pandemiya + raqamli siljish
O‘zbekiston (PISA-D, 2022)	—	390	—	An'anaviy model ustun
Integratsion model (tadqiqotlar bo'yicha)	—	+28–34%	↑	An'anaviy + raqamli uyg'unligi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligi ularning maqsadli qo‘llanilishiga bog‘liq. Gamifikatsiya motivatsiyani oshiradi, biroq Gambrell [20] ning „mazmunli imkoniyatlar“ tamoyiliga ko‘ra, o‘yin topshirig‘i asar mazmunidan organik ravishda o‘sib chiqishi shart.

Flipped Classroom modelining kitobxonlik darslariga tatbiqi boshlang‘ich sinfda: uyda audiokitob tinglash + darsda „Veer“ yoki „Bumerang“ metodlari bilan chuqur tahlil qilish shaklida samarali bo‘ladi. Bu yondashuv Vygotskiy [13] ning yaqin rivojlanish zonasi tamoyiliga to‘la mos: uyda individual tayyorgarlik bilish jarayonini boshlab beradi, darsda esa ijtimoiy o‘zaro ta’sir uni chuqurlashtiradi.

Raqamli hikoyachilik metodi [15] Rosenblatt [16] transaksion o‘qish nazariyasini raqamli formatga o‘tkazishning eng muvaffaqiyatli usuli hisoblanadi. Mahalliy tadqiqotchilar S. Istamova [11] va U.A. Bovanova [10] ning ishlari ushbu metodning milliy kontekstdagi ahamiyatini alohida ta’kidlaydi.

O‘zbekiston kontekstida modelning tatbiqi uchun ikkita muammo e’tiborga olinishi kerak: (1) qishloq maktablarida internet taqchilligi — bu holda QR-kod o‘rniga bosma kartochkalar orqali raqamli komponentni taqlid qilish mumkin; (2) o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi — malaka oshirish kurslarida amaliy mashg‘ulotlar zarur

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, texnologiyalarni pedagogik maqsadga muvofiq tanlash o‘quvchi samaradorligini oshirishning asosiy shartidir. PISA 2022 tahlili shuni ko‘rsatadiki, muammo raqamli texnologiyalarning o‘zida emas, balki ularning pedagogik jihatdan o‘rinsiz qo‘llanilishidadir. O‘zbekiston sharoitida milliy raqamli platformalarni (Kitob.uz, Edu.uz) dars jarayoniga organik ravishda integratsiya qilish, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va an’anaviy kitob o‘qish madaniyatini saqlab qolish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O‘RQ-637-son „Ta’lim to‘g‘risida“gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrdagi №781-sonli qarori bilan tasdiqlangan „2020–2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash“ milliy dasturi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-noyabrdagi „Yoshlar uchun mingta kitob“ loyihasi to‘g‘risidagi Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son „2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi“ farmoni.
5. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020. — 420 b.
6. Mavlonova R.A. va boshq. Umumiy pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. — 462 b.
7. Xo‘jayev B., Hamroyeva M. Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlarni qo‘llash texnologiyalari. — Toshkent: TDPU, 2019. — 96 b.

8. Yosova F. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish. — Toshkent, 2023. — 112 b.
9. Begmatova X., Umarova Z. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish va nutq o‘stirish metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2021. — 148 b.
10. Bovanova U.A., Rajabova Z. O‘quvchilarni o‘rtoqlik va do‘stlik hissida tarbiyalash // IMRAS. — 2024. — Vol.7, Issue 06.
11. Istamova Sh.M. Kitobxonlik madaniyati va uning inson tafakkuriga ta'siri // pedagoglar.org. — B. 153–157.
12. Yangi O‘zbekistonda kitobxonlik madaniyati va uning uzluksiz ta’limdagi ahamiyati. PhD avtoreferati. — Toshkent, 2022.
13. Vygotsky L.S. Mind in Society. — Cambridge: Harvard UP, 1978. — 159 p.
14. Prensky M. Digital Game-Based Learning. — New York: McGraw-Hill, 2001. — 442 p.
15. Robin B.R. The Educational Uses of Digital Storytelling // Proceedings of SITE. — 2006. — P. 709–716.
16. Rosenblatt L. The Reader, the Text, the Poem. — Southern Illinois UP, 1994. — 216 p.
17. Bergmann J., Sams A. Flip Your Classroom. — ISTE, 2012. — 112 p.
18. Trelease J. The Read-Aloud Handbook. — New York: Penguin, 2013. — 368 p.
19. Shaywitz S. Overcoming Dyslexia. — New York: Knopf, 2003. — 414 p.
20. Gambrell L.B. Seven Rules of Engagement // The Reading Teacher. — 2011. — Vol.65(3). — P.172–178.
21. Cunningham A.E., Stanovich K.E. What Reading Does for the Mind // American Educator. — 1998. — Vol.22(1–2). — P.8–15.
22. Huang Y.M., Liang T.H. A technique for tracking reading rate and evaluating comprehension in e-books // British J. of Educational Technology. — 2015. — Vol.46(5). — P.1049–1062.
23. Leu D.J. et al. Toward a Theory of New Literacies // Theoretical Models and Processes of Reading. 5th ed. — Newark: IRA, 2004.
24. Mol S.E., Bus A.G. To Read or Not to Read: Meta-Analysis // Psychological Bulletin. — 2011. — Vol.137(2). — P.267–296.
25. Mangen A., Walgermo B.R., Brønnick K. Reading Linear Texts on Paper vs Computer Screen // Int. J. of Educational Research. — 2013. — Vol.58. — P.61–68.
26. National Reading Panel (NICHD). Teaching Children to Read. — Washington DC: NICHD, 2000.
27. UNESCO. Reading in the Mobile Era. — Paris: UNESCO, 2014. — 72 p.
28. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration. — Paris: UNESCO, 2015.
29. OECD. PISA 2022 Results: Readers of the World. — Paris: OECD, 2023.
30. „Mutolaa“ mobil ilovasi va loyihasi rasmiy metodik qo‘llanmasi. — Toshkent, 2023
31. Kitob.uz — O‘zbekiston Respublikasi Bolalar kutubxonasi portali.
32. Edu.uz — O‘zbekiston ta'lim portali.